

ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΝΟΤΑΡΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΠΕΤΡΟΥ ΒΑΡΑΓΚΑ (1541-1545)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗ - ΛΥΔΙΑΣ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Ο νοτάριος

Ο νοτάριος Πέτρος Βαραγκάς¹, με έδρα το χωριό Άγιος Ματθαίος, όπου και κατοικεί ², είναι ένας τυπικός νοτάριος οικισμού της υπαίθρου της Κέρκυρας. Η δραστηριότητά του, όπως προκύπτει από το κατάστιχο των πράξεών του που εκδίδεται, καλύπτει το χρονικό διάστημα από το Νοέμβριο του 1539 έως το Δεκέμβριο του 1544. Περισσότερα στοιχεία για τη ζωή και τη δράση του δεν κατέστη δυνατό να εξευρεθούν.

1. Στο ευρετήριο των νοτάριων του Ιστορικού Αρχείου της Κέρκυρας (στη συνέχεια Ι.Α.Κ.) είναι γνωστός ως "Πέτρος Βρανάς". Η ονομασία όμως αυτή είναι λανθασμένη. Ο Βαραγκάς, στο κείμενο αρκετών πράξεών του, αυτοαποκαλείται ως "νοτάριος Πέτρος Βαραγκάς" και ειδικότερα στις πράξεις αριθ. 15, 48, 130 και 150 που γράφει "κουνμπρεμέσο γεγραμμένο παρά χειρός εμού νοταρίου Πέτρου Βαραγκά", στην πράξη αριθ. 52 που γράφει επίσης "ινστρουμέντο όπερ εποίησαν εις τας πράξεις εμού νοταρίου Πέτρου Βαραγκά" και στην πράξη αριθ. 50 που αναφέρει "έσωθεν οικίας εμού Πέτρου Βαραγκά". Το επώνυμο "Βαραγκάς", τέλος, συναντάται συχνότατα στο κατάστιχό του, ως ονομασία μαρτύρων και συμβαλλομένων, ενώ απουσιάζει παντελώς το επώνυμο "Βρανάς". Πρβλ. Ευρετήριο Ονομάτων. Στις σημειώσεις επίσης που υπάρχουν στο περιθώριο των φ. 3β', 13α' και 28α' ("Βαραγγάς", "Βαρανάς", "Βαρανάς", που διορθώνεται σε "Βαραγγάς" και "Βαρακάς") διαπιστώνουμε ότι δεν υπάρχει το όνομα το "Βρανάς".

2. Βλ. πράξη αριθ. 50, που αναφέρει: "έσωθεν οικίας εμού Πέτρου Βαραγκά, εντός χωρίου του Αγίου Ματθαίου".

II. Το κατάστιχο

Κατά τη διάρκεια επιστημονικών αποστολών, που πραγματοποιήθηκαν από το ερευνητικό προσωπικό του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου στο Ιστορικό Αρχείο της Κέρκυρας, επισημάνθηκε και φωτογραφήθηκε μαζί με άλλα και το κατάστιχο του Βαραγγά.

Το κατάστιχο³ έχει 35 φύλλα, είναι ακέφαλο και κολοβό και συντίθεται από δύο "φυλλάδια" (το πρώτο περιλαμβάνει τα φύλλα 1-12, το δεύτερο τα φύλλα 13-35). Τα φ. 12β', 18β' και 20β' είναι άγραφα.

Υπάρχει μία και μόνο αρίθμηση στο αριστερό περιθώριο, που φέρει τους αριθμούς 1-35ν(erso), υπογραμμισμένους⁴, η οποία και ακολουθείται στην έκδοση του κατάστιχου.

III. Οι πράξεις

Οι 154 νοταριακές πράξεις που περιέχονται στο κατάστιχο του Βαραγγά δεν έχουν την ποικιλία των συναλλακτικών σχέσεων που συναντώνται στο αντίστοιχο κατάστιχο του Χοντρομάτη⁵. Οι σχέσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου είναι πολλές (14 διαθήκες, κανένα προικοσύμφωνο, αλλά αρκετές περιπτώσεις κληρονομιάς από αδελφούς της προίκας της αδελφής τους). Οι σχέσεις εμπράγματος και ενοχικού δικαίου έχουν ποικιλία (ανάμεσά τους πολλές πωλήσεις ακινήτων, καλλιεργητικές συμβάσεις, σολιάτικα, συνυποσχετικά και διαιτητικές αποφάσεις). Αντίθετα οι σχέσεις εμποροναυτικού δικαίου είναι ανύπαρκτες.

Ο Βαραγγάς καταχωρεί τις πράξεις του σύμφωνα με την πρακτική της εποχής του αλλά έχει και τις ιδιοτυπίες του. Ειδικότερα οι πράξεις του κατά κανόνα είναι γραμμένες με απόλυτη χρονολογική σειρά⁶. Μεταξύ των πράξεων αφήνεται κενό

3. Στην παρούσα έκδοση ονομάζεται "κατάστιχο" το σύνολο των πράξεων του νοτάριου οι οποίες είναι καταχωρημένες σε φύλλα που φέρουν συνεχή αρίθμηση και εμφανίζονται έτσι ως ενιαίο σώμα, ανεξάρτητα από την υποδιαίρεση σε "φυλλάδια".

4. Η σημερινή σειρά και αρίθμηση των φύλλων, αν ληφθεί υπόψη η χρονολογία των πράξεων, θα ήταν πιθανό να ανατραπεί, ούτως ώστε το φ. 28 να είχε θέση ανάμεσα στα φύλλα 10 και 11 και το φ. 21 να είχε θέση οπωσδήποτε πριν από το πρώτο φύλλο, ανάμεσα σε εκείνα τα φύλλα που λείπουν. Βλ. παρακάτω και σημ. αριθ. 6.

5. Βλ. Ι. Μ. Κ ο ν ι δ ά ρ η - Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η , Οι πράξεις του νοτάριου Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη (1472-1473), *Επετηρίς Κ.Ε.Ι.Ε.Δ.*, 32 (1996), σ. 139 επ.

6. Αυτή η σειρά ανατρέπεται στις εξής περιπτώσεις: α) στο φύλλο 21, που εκτός από την αντιστροφή των όψεών του, η θέση του λόγω της χρονολογίας που φέρει (1539), θα έπρεπε να βρισκόταν οπωσδήποτε πριν από το πρώτο φύλλο, ανάμεσα σ' αυτά που λείπουν (πρβλ. και σημ. αριθ. 22) και β) στο φύλλο 28, που λόγω της χρονολογίας (23/10/1543) της

διάστημα ενός περίπου στίχου και δεν συνεχίζονται στην επόμενη σελίδα⁷. Η καθεμία πράξη αρχίζει με το έτος και την ημερομηνία (με ελληνικούς αριθμούς) και το όνομα του μήνα. Το έτος υπερβαίνει την αριστερή στοίχιση του κειμένου και σχεδόν πάντοτε έχει σημειωθεί μπροστά του το σημείο του σταυρού⁸. Μόνο σε μερικές διαιτητικές αποφάσεις η χρονολογία τίθεται στο τέλος της απόφασης⁹. Το αριστερό περιθώριο είναι το συνηθισμένο σε ένα νοταριακό κατάστιχο. Σ' αυτό το περιθώριο σημειώνονται οι παραπομπές και άλλες ενδείξεις, όπως το έτος και η έκδοση αντιγράφου¹⁰. Όλες οι πράξεις τελειώνουν με την αναφορά των ονομάτων των μαρτύρων μετά από τη λέξη "μάρτυρες", αλλά δεν υπάρχουν αυτόγραφες υπογραφές

διαιτητικής απόφασης της εμπρόσθιας όψης του (πράξη αριθ. 119) θα έπρεπε να έχει θέση ανάμεσα στα φύλλα 10 και 11. Η επόμενη πράξη (αριθ. 120), είναι μία διαθήκη που συντάχθηκε πριν από ένα χρόνο (23/10/1542) από κάποιον ιερέα Αρσένιο και καταχωρήθηκε στο κατάστιχο. Η γραφή είναι όμοια με αυτήν των άλλων πράξεων και συνεπώς υποθέτουμε ότι ίσως καταχωρήθηκε αρκετά μεταγενέστερα λαβαίνοντας θέση στο ίδιο φύλλο (οπίσθια όψη) με την άλλη, την 119. Στις ακόλουθες περιπτώσεις συναντάται μία παρέκκλιση από την αυστηρή τήρηση της χρονολογικής σειράς αλλά βασικά δεν πρόκειται για ανατροπή: α) στο φύλλο 10, όλες οι πράξεις που περιέχονται και στις δύο όψεις του είναι του ίδιου μήνα, του Οκτωβρίου 1543, αλλά οι ημερομηνίες τους δεν ακολουθούν κανονική σειρά, β) στην πράξη αριθ. 38, που πρόκειται για εξοφλητική απόδειξη της προηγούμενής της και γ) στην πράξη (πληρεξούσιο) αριθ. 84, η οποία είναι ένα πληρεξούσιο εμβόλιμο, γραμμένο με άλλο χέρι και χωρίς αναγραφή του έτους.

7. Η εξαίρεση επιβεβαιώνει πάλι τον κανόνα εφόσον μόνο λόγω του μεγέθους τους οι ακόλουθες τρεις πράξεις συνεχίζονται και στην επόμενη σελίδα: η αριθ. 27 (φ. 6α'-β'), η αριθ. 59 (καταλαμβάνει όλο το φ. 13) και η αριθ. 82 (φ. 19 α'-β').

8. Είναι γνωστή η σημασία της αναγραφής του σημείου του σταυρού, που αντικαθιστά την επίκληση του ονόματος του Θεού. Παραλείπεται μόνο σε τρεις πράξεις, τις αριθ. 14, 15 και 24, οι οποίες είναι και διαιτητικές αποφάσεις (αλλά σε άλλες διαιτητικές αποφάσεις δεν παραλείπεται). Η αναγραφή του έτους στο αριστερό περιθώριο κατά κανόνα, εφόσον η πράξη αρχίζει με τη χρονολογία, εκτός από μία περίπτωση (πράξη αριθ. 3), καθιστά, κατά τη γνώμη μας, περισσότερο εμφανή την αρχή της πράξης, έχει συνεπώς πρακτική σημασία. Το έτος, έτσι όπως σημειώνεται, διαβάζεται σε πτώση δοτική.

9. Αυτές είναι οι αριθ. 14, 15, 24 και 130.

10. Ο Βαραγκάς συνηθίζει να σημειώνει την έκδοση αντιγράφου με το "ἐβγάλθη", που υπάρχει στο περιθώριο των ακόλουθων πράξεων: 9, 14, 16, 17, 32, 33, 42, 48, 64, 68, 82, 89, 93, 96, 100, 150, και 153. Υπάρχει επίσης στο φ. 3β', στο κάτω αριστερό περιθώριο, μη αντιστοιχώντας σε πράξη. Μία φορά μόνο σημειώνεται "αντεγράφη" και μάλιστα με άλλο χέρι (πράξη 105). Συναντάται ακόμα, αλλά σπάνια, ένα "σκαρίφημα" στο περιθώριο των πράξεων 36 (φ. 8β') και 68 (φ. 16α'), που η σημασία του δεν μπορεί να οριστεί με βεβαιότητα, το οποίο μοιάζει περισσότερο με γραφίδα από φτερό παρά με χέρι που δείχνει προς τα δεξιά. Πρβλ. Κ ο ν ι δ ά ρ η - Ρ ο δ ο λ ά κ η , ό.π., σ. 144, σημ. 17.

τους¹¹. Όλες οι πράξεις τέλος είναι γραμμένες με το ίδιο χέρι εκτός από μία την αριθ. 84.

IV. Γλώσσα και ορθογραφία του κατάστιχου

Η ιδιότυπη νοταριακή γλώσσα του κειμένου, με ενδιαφέροντες αρχαϊσμούς στις διαθήκες, φέρει τα χαρακτηριστικά του γλωσσικού ιδιώματος της Κέρκυρας¹². Σπανίζουν οι ιταλικής προέλευσης λέξεις που αφορούν ιδίως τη νομική ορολογία.

Το κείμενο του κατάστιχου του Βαραγγά είναι πολύ ανορθόγραφο¹³. Αρκετές ανορθογραφίες είναι συχνότατες¹⁴. Ο γραφέας γνωρίζει όλα τα φωνήεντα και διφθόγγους που αποδίδουν το φθόγγο "ι", αλλά τα μεταχειρίζεται χωρίς κανένα κανόνα¹⁵. Πολλές λέξεις τις συναντάμε με διαφορετική ανορθογραφία ακόμα και στην ίδια πράξη¹⁶. Στον τονισμό παρατηρούνται ανάλογα σφάλματα. Συχνότατα οι λέξεις δεν τονίζονται ή παρατονίζονται, περισπώνται ή οξύνονται λανθασμένα, ενώ τονίζονται με ψιλή-οξεία ή δασεία-οξεία τα φωνήεντα και οι δίφθογγοι, ακόμα και όταν βρίσκονται στη μέση της λέξης¹⁷.

Ιδιοτυπίες του γραφέα στην εκφορά φθόγγων είναι όταν γράφει τους διφθόγγους "ευ" και "ηυ" με βήτα (δηλ. "εβ")¹⁸, τους φθόγγους "εβ" και "αβ" με ύψιλον

11. Στις διαιτητικές αποφάσεις αναγράφεται "κατ' ενώπιον μαρτύρων". Σε όλες τις πράξεις, πλην της αριθ. 138, τα ονόματα των μαρτύρων τίθενται στη γενική πτώση.

12. Π.χ. συχνή προθετική προσθήκη του "ι" στο ίμοιράζω, ίμοιρασιά. Πρβλ. Γ ε ρ ά - σ ι μ ο υ Χ υ τ ή ρ η , Κερκυραϊκό Γλωσσάρι. Επίμετρο: Γραμματικά στοιχεία του γλωσσικού ιδιώματος της Κέρκυρας, Κέρκυρα 21992.

13. Στα παραδείγματα που ακολουθούν καθώς και στις επόμενες σημειώσεις ο πρώτος αριθμός παραπέμπει στο έγγραφο και ο δεύτερος στο στίχο.

14. Π.χ. ομολόγισεν και ἦπεν: 1.2 κ.ά., αλλά και ομολόγησαν: 18.2, εσι(μ)φώνησεν: 2.2, κ.ά., αλλά και εσημφώνησεν: 5.2.

15. Π.χ. (ή) ασθενῖς: 16.2, ασθενῆς: 40.2, αστενεῖς: 12.2.

16. Π.χ. κουνμπρεμέσω: 58.9, κουμπρεμέσω: 58.10, αγιά μπαρασκεβῆ: 59.43, αγια παρασκευῆ: 59.44, σολιάτικόν: 1.5, σωληάτικων: 2.4, σοληάτικων: 2.12, χωρίου: 51.2, χωρήου: 53.2, διαδόχους: 1.13, 54.7, διαδώχους: 1.14, 54.9 και 10, κοριφόν: 1.1-2, κωριφ(ών): 2.1, κωριφών: 4.1, κωρηφών: 4.2, ευφνηδίως: 12.3-4, 16.3, 40.3, 95.4, 120.3, 153.4, ευφνηδῖος: 45.3, εφνηδίως: 32.3-4, εφνηδῖος: 88.3, ευφνήδιος: 50.3, ευφνήδιως: 35.3, 86.4, εφνήδιος: 82.3, ευνηδίως: 105.3, ἡάκοβος: 1.1, ἡάκωβως: 2.1, ηακοβών: 2.9.

17. Π.χ. φευρουᾶρίου: 2.1, σωληάτικου: 2.4, εγκήτοτερη: 5.13, (τόν) ἑξάδελφών: 56.4, (τήν) θήγατηρ: 51.1, (τοῦ) τρόπου: 52.2, αρμενηάκου: 51.11, γχριστόφορως: 58.1, (τοῦ) Παπαδόπουλου: 54.5, κυρᾶτζα: 51.1, κᾶτικι: 51.2, αναστᾶσιον: 51.3, πρᾶξεις: 50.6, μέρους, μέρη: 3.1 και 2, 52.2, μέσα: 51.8, ελευθῆροσεν: 3.4, Ἐλένα: 51.1, στέργος: 52.4, ερχαμένους: 51.7, φυτεῦση: 51.6, τεληῶνοντάς, τεληῶνοντάς: 5.9 και 12, βρηῶνη: 51.3, βριῶνης: 62.2.

18. Π.χ. απληγέβει: 20.2, 42.13, 76.2, ελέφθερα, ελεφθῆροσεν: 3.10 και 13 και 18 (αλλά

(δηλ. "ευ", "αυ")¹⁹, το "ξ" ως "κσ"²⁰, εμπλέκει όμοια τελικά και αρχικά σύμφωνα²¹ και αποδίδει λέξεις με ακουστική εκφορά φθόγγων τους²².

V. Αρχές της έκδοσης

Το κατάστιχο εκδίδεται στο σύνολό του για πρώτη φορά²³. Οι πράξεις αριθμούνται κατά τη σειρά που έχουν στο κατάστιχο ακολουθώντας την αρίθμηση των φύλλων του (φ.1-35β')²⁴.

Οι αρχές που ακολουθούνται στην παρούσα έκδοση είναι εκείνες που ακολουθήθηκαν στην έκδοση του κατάστιχου του νοτάριου της Κέρκυρας Ιωάννου Χοντρομάτη, όπου και εκτίθενται λεπτομερέστερα²⁵. Συνοπτικά σημειώνεται ότι διορθώθηκαν μόνο τα ορθογραφικά σφάλματα, διατηρήθηκε όμως ανέπαφος ο γραμματικός

καί ελευθέροσεν: 3.4, ελευθεριαν: 3.20), άγίας Παρασκεβής: 86.8, Παρασκεβά: 110.16, σκέβη (=σκεύη): 118.8, στιμέβω: 48.10 (αλλά και στιμεύω: 48.8 και 12), ύπανδρέβονται: 35.14-15, ηπανδρευτούν: 88.19, ύπουργέβει: 16.13, 34.7, ηβρίσκειται: 11.10, 14.18, 24.10, 35.14, 39.4, ηβρεθηκαν: 78.3, δουλέβοντας: 5.11.

19. Π.χ. Φευρουάριος: 1.1, 2.1, 101.1, Νοεύριος: 89.1, 90.1, Δικεύριος: 8.1, 9.1, 10.1, ευγάλθη: πάντοτε, ευγάνοντας: 31.8, έμπασοευγασίδι: 27.8, Γαυρίλης: 34.16, 47.13, γαυρός (=γαμβρός): 19.2, 24.2, 37.3, 43.3 (σύνγαυρος).

20. Π.χ. έκσίσου: 13.9, 23.7, 44.8, 58.8, εκσουσία: 25.4-5, 59.46 (αλλά και εξουσία: 14.6, 15.5).

21. Π.χ. καί διαδόχους ζου: 1.13 (και πάντοτε όπου συναντάται), τονούν: 12.3, 16.3, 29.2 (αλλά και τον νούν: 32.3, 35.2).

22. Π.χ. ηός, ηούς (=υίός): 16.10, 32.16, 39.3, 41.3, 49.1, 16, 50.8 και 12, δεκαυτά (=δεκαεφτά): 37.5, (οί) εστήσις: 12.3, 16.2, 35.2, 40.3 (αλλά και εσθήσις: 32.2), αρεστήσαν: 1.8, 42.8, τον μπαρόντα: 1.3, γχριστόφορως: 58.1, (τοις) γχρηστιανής: 12.6, 16.6, 32.6, έγράφου: 1.4, κ.ά., σιν μπασών: 1.6-7, 2.5, κ.ά.

23. Μόνο μικρά αποσπάσματα από τις ακόλουθες πράξεις έχουν εκδοθεί από τον Χ.Κόλλα: αριθ. 59 στη σ.217, αριθ. 82 στη σ.170 και αριθ. 110 στη σ.184. Πρβλ. Χ. Β. Κόλλα, Η νήσος των Κορυφών τον 16ο αιώνα (Από μαρτυρίες του Ιστορικού Αρχείου Κέρκυρας), τ.Α', Υπαιθρος και Νησιά, Κέρκυρα 1994.

24. Το φύλλο 21 έχει υποστεί μεγάλη φθορά (λείπει περισσότερο από το πάνω δεξιό τεταρτημόριό του και από το υπόλοιπο μία λωρίδα δεξιά), οπότε δεν μπορούμε να ξέρουμε τις χρονολογίες των πράξεων που βρίσκονται στην οπίσθια όψη του. Διαπιστώσαμε ότι πρέπει να το αντιστρέψουμε γιατί το απόσπασμα μίας πράξης με το οποίο αρχίζει η φερόμενη ως εμπρόσθια όψη του είναι συνέχεια της διαθήκης που βρίσκεται και διακόπτεται στη φερόμενη ως οπίσθια όψη του. Έτσι, η αρίθμηση των πράξεων ακολουθεί αυτή την αλλαγή και οι πράξεις που περιέχονται στη οπίσθια όψη του (φ.21β') αριθμούνται ως 87 και 88 (στίχοι 1-21) ενώ οι πράξεις που περιέχονται στην εμπρόσθια όψη του (.21α') αριθμούνται ως 88 (στίχοι 22 επ.), 89, 90 και 91.

25. Πρβλ. Κ ο ν ι δ ά ρ η - Ρ ο δ ο λ ά κ η , ό.π., σ. 139 επ.

και συντακτικός τύπος του κειμένου, ότι οι ιδιωματικές λέξεις και τα δάνεια από την ιταλική παρέμειναν όπως εκφέρονται, ότι προσετέθησαν σημεία στίξης με φειδώ, ότι χρησιμοποιήθηκαν όπου ήταν απαραίτητο διαλυτικά και απόστροφος, ότι έγινε χωρισμός λέξεων ενωμένων πέρα από κάθε κανόνα, ότι κεφαλαία τέθηκαν στην αρχή της φράσης, στα αρχικά των κύριων ονομάτων, των προσώπων και στα τοπωνύμια και ότι ορθογραφήθηκαν τα ονόματα των μαρτύρων. Τέλος, το κριτικό σημείο που χρησιμοποιείται για την ανάλυση βραχυγραφίας τοποθετήθηκε μόνο όπου ήταν απαραίτητο σε περιπτώσεις αμφισβητούμενης ερμηνείας και ιδιαίτερα στα βαφτιστικά ονόματα²⁶ και στις καταλήξεις που είναι αμφίβολο αν κρατούν το τελικό "ν"²⁷, ενώ δεν σημειώθηκε στα ονόματα μηνών και σε άλλες λέξεις σχετικές με τη χρονολογία, στα μέτρα, σταθμά και νομίσματα, στις λέξεις "μάρτυρες", "παπάς", "χρυσά" και άλλες παρόμοιες.

VI. Τα ευρετήρια

Το κείμενο του κατάστιχου του Βαραγγά ακολουθούν τα εξής αλφαβητικά ευρετήρια:

α) *Ευρετήριο πράξεων*. Ευρετηριάζονται οι πράξεις όπως αυτές χαρακτηρίστηκαν νομικά από τους εκδότες. Εξυπακούεται ότι σε ένα παρόμοιο ευρετήριο παρουσιάζεται μία συνοπτική εικόνα των πράξεων ενός νοταριακού κατάστιχου και αυτή είναι η χρησιμότητά του και η διαφοροποίησή του από τα συνηθισμένα ευρετήρια. Μία πράξη εντάσσεται συνήθως σε ευρύτερη ομάδα επειδή ο επακριβής χαρακτηρισμός της προϋποθέτει να έχει μελετηθεί πλήρως νομικά. Κρίθηκε όμως απαραίτητο να δοθούν ορισμένες επεξηγήσεις για τους παρακάτω χαρακτηρισμούς, που είναι δυνατόν να δημιουργήσουν ερωτηματικά ή να παρανοηθούν: Στο λήμμα "αγροτική σύμβαση" εντάσσονται όλες οι σχέσεις αγροληψίας-επίμορτης καλλιέργειας είτε ανάμεσα σε φεουδάρχη και αγρότη είτε ανάμεσα σε αγρότες, εκτός από αυτές που μπορούν να λάβουν εύκολα ένα χαρακτηρισμό. Στο λήμμα "κληρονομιά προίκας" εντάσσονται όλες οι περιπτώσεις που έχουν σχέση με την ανάληψη της προίκας από συγγενείς της γυναίκας σε περίπτωση θανάτου ή αφάνειας ή και αιχμαλωσίας της. Στο λήμμα "προτίμηση" εντάσσονται όλες οι ακυρώσεις πώλησης και η υποκατάσταση του προτιμώμενου εγγυτότερου (συγγενή ή τοπικά πλησιέστερου)

26. Στα βαφτιστικά συχνά δεν είναι δυνατόν να προκύψει ποιο τύπο εννοούσε στη συγκεκριμένη περίπτωση ο γραφέας π.χ. Νικόλ(αος) ή Νικόλ(ας), Γεώργ(ιος) ή Γεώργ(ης), αφού γνωρίζει και χρησιμοποιεί και τους δύο. Στην περίπτωση αυτή αναλύονται με τον γνωστότερο τύπο τους π.χ. Γεώργιος, Νικόλαος.

27. Τότε αναλύεται η συντομογραφία με τον τύπο της καθαρεύουσας π.χ. πᾶσ(αν), ἐσχάτ(ην), κρασ(ίν), ἀμπέλ(ιον).

στα δικαιώματα του αγοραστή. Στο λήμμα "σύμβαση, συμφωνητικό" εντάσσονται εκτός των άλλων και όλες οι συμβατικές σχέσεις που δεν μπορούν να λάβουν ένα γνωστό χαρακτηρισμό.

β) *Ευρετήριο νομικών όρων και λέξεων*. Λημματογραφούνται χρήσιμοι νομικοί όροι και λέξεις, αποφεύγονται οι πολύ κοινοί. Με τη συντομογραφία "κ.ά." δηλώνεται ότι μία λέξη ή νομικός όρος συναντιέται πολύ συχνά, οπότε δίνεται μόνο το πρώτο χωρίο που βρίσκεται.

γ) *Ευρετήριο ονομάτων*. Περιλαμβάνονται όλα τα οικογενειακά ονόματα, στα οποία εντάσσονται, αλφαβητικά, τα πρόσωπα άντρες και γυναίκες. Τα ονόματα των γυναικών λημματογραφούνται στο βαπτιστικό τους και παραπέμπονται στο επώνυμο του συζύγου ή στο πατρικό τους.

δ) *Ευρετήριο τοπωνυμίων*. Λημματογραφούνται όλα τα ονόματα τόπων, χωριών κ.λπ. Στο λήμμα "άγιος" εντάσσονται μη μονολεκτικές ονομασίες ναών, μονών, χωριών, περιοχών κ.λπ., που το περιέχουν. Ως τοπωνύμια λημματογραφούνται και ορισμένες ονομασίες που απαντώνται στη γενική του πληθυντικού, οι οποίες μπορεί να αμφισβητηθεί αν είναι τοπωνύμια ή ονόματα ιδιοκτητών μιάς τοποθεσίας π.χ. Αρμενιάκων (δηλ. οι Αρμενιάκοι ή τα Αρμενιάκα;), Αντρωτάδων.